

Ethos i domskrivning

Gunilla Byrman och Cecilia Olsson Jers

Bakgrund och syfte

I denna artikel är ethosbegreppet centralt, och vi definierar ethos som den del av människans identitet som används för att skriva eller tala trovärdigt (Olsson Jers 2010: 52). Ethos ligger således emellan pragmatik och språk. Dessutom vilar det i skärningspunkten mellan skribent och läsare eller talare och publik och utövar retorisk kraft i olika situationer, över kulturer och genom ständigt föränderliga situationer. För att fånga den retoriska kraften i denna komplexa uppsättning möjligheter är vårt syfte att visa på de möjligheter som skribenter av domar har för att uttrycka ethos. Materialet består av tingsrättsdomar om sexuellt våld från 2016–2017. Frågan vi avser att besvara är hur ethos gestaltas i dessa domskrivningar. Skribenterna visar sitt professionella ethos genom argumentation i domtexterna och tar därmed fasta på dimensioner i det egna och parternas ethos och argumentation.

Domar som utgår från en myndighet är kollektivt skrivna, även om det är juristen som lett huvudförhandlingen som skriver under beslutet i en dom. Varje brottmålsdom innehåller en redogörelse för de bevis som finns i målet, och en argumentation för det beslut som domen mynnar ut i. Jurister ska skriva klarspråk i texter och visa genom språket hur deras ethos och argumentation framträder i domtexterna. De måste också hantera de ålagda skrivrekommendationer som formuleras i rättegångsbalken (Rättegångsbalken 1942:740) samt följa andra dokument för domskrivning, exempelvis *Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023). I skriften *Strategi för utformning av domar och beslut* från Domstolsverket framhålls det att:

Utformningen av domar är kanske den enskilt viktigaste faktorn för förståelsen av domstolarnas verksamhet. Domar läses inte bara av parter utan även av journalister, vittnen, åhörare och andra. Utvecklingen på IT-området har fört med sig att ett betydande antal domar numera finns tillgängliga på webben och på det sättet når en väsentligt vidare läsekrets än tidigare. Den information om domstolarna som når människor genom medierna kommer också ofta från domar. (2010: 1)

Domstolsverket påpekar vidare att en ”strategi behövs för att ange en gemensam viljeinriktning för hur vi inom Sveriges domstolar bör utforma våra domar. Vi tar ett gemensamt ansvar för att skriva vårdat, enkelt och begripligt och anpassar domskrivningen till vad det enskilda målet kräver. Hur ett enskilt avgörande uppfattas och förstås påverkar bilden av samtliga domstolar” (*Strategi för utformning av domar och beslut i Sveriges Domstolar* 2010: 1). Programförklaringen visar att domstolarna i Sverige vill arbeta i

enlighet med 11 § i språklagen, den så kallade klarspråksparagrafen, som anger att språket i all offentlig verksamhet ska vara ”vårdat, enkelt och begripligt” (Språklag 2009: 600). Redan under 1980-talet ökade informationsflödet och för myndigheter innebar det ”en ökad fokusering på kommunikationens betydelse och ett ökat intresse för konsten att nå fram till läsarna” (Blåsjo 2006: 12). Med andra ord har mottagarmedvetenheten ökat i offentligt skrivande, vilket explicit lyfts fram i dokumentet *Strategi för utformning av domar och beslut i Sveriges Domstolar* (2010). Språkets enkelhet, struktur och begriplighet är betydelsefull, och den är kopplad till hur ethos framträder i domarna, det vill säga hur juristerna visar sin yrkeskompetens där skrivandet ingår.

Några få språkforskare i Sverige har ägnat sig åt undersökningar som berör huvudförhandling och domskrivningar. Två undersökningar menar vi närmar sig ethosbyggande. Den ena är Joacim Lindh (2022) som studerat berättelser om brott. Lindh undersöker hur och varför retoriska strategier används för att legitimera och delegitimera innehållet i tal, texter och bilder i rättegångar och hur inflytanderelationer uppstår mellan målsägande och tilltalad i skriftliga domar. Jurister använder retoriska strategier i muntliga argument för att bevisa, motbevisa, skapa tvivel och överföra skuld och ansvar. Re-kontextualiserade texter omges av förklarande sammanhang som ökar deras begriplighet under rättegången. Genom medvetet urval kan innehållet och användningen av vissa verbala processer legitimeras i berättelser som gynnar det egna fallet eller uppdraget, eller delegitimeras i berättelser som missgynnar rättsfallen. Målsägande, tilltalade och vittnen har begränsad makt över innehållet i berättelserna – mytopoesis – om förövare och offer, men de hörda kan reglera sina berättelser genom att använda ett urval av verbala och icke-verbala språkhandlingar.

Den andra undersökningen är genomförd av Sofia Orrbén (2024) som studerat hur språkbruket i skriftliga domar om sexualbrott formar uppfattningar om sexualiserat våld. I synnerhet syftar den till att visa vilka typer av diskurser om offer och förövare som framträder i sådana domar när sociala aktörer gör sanningsenliga påståenden om vilka handlingar, beteenden och emotionella reaktioner som utgör tecken på frivillighet eller ofrivillighet. Ur ett poststrukturalistiskt perspektiv kan språk ses som antingen upprätthållande eller som utmanande av diskurser. Följaktligen påverkar specifika språkliga resurser i domar om sexualbrott vår förståelse av offer och förövare av sexualiserat våld. Resultaten visar hur gränser mellan frivilliga och ofrivilliga handlingar etableras språkligt, hur genre reglerar möjliga gränser mellan frivillighet och ofrivillighet, och hur gränser både positionerar sociala aktörer och är relaterade till våldtäktsmyter. Dessutom visar Orrbéns undersökning hur gränser mellan frivillighet och ofrivillighet reproducerar diskurser om offer och förövare som relaterar till ansvarsfrågor. I viss mån hålls offer ansvariga för att de blivit överfallna, vilket vittnar om en viss grad av tilltro till våldtäktsmyter i svenska tingsrätter. Undersökningens resultat erbjuder

således värdefulla insikter i hur språket som används i sexualbrottsdomar förmedlar ideologiska övertygelser, vilket visar att prövningen av sexualbrott kan ses som affektiv, trots juridiska ideal om objektivitet. Både Lindh (2022) och Orrbén (2024) konstaterar således att språket som används i tingsrättsdomar skapar en bild av målsägandes och tilltalades karaktärer – ethos.

Ett av Lindhs (2022) huvudresultat visar att retoriska strategier från romersk rätt fortfarande tillämpas. I olika handböcker och riktlinjer för jurister ses även dessa tillämpningar. Juristen Mikael Persson (2007) ger till exempel en bred bild av retorik i den juridiska diskursen – talad och skriven. Han går igenom hur jurister kan agera i en tingsrätt och ger historiska exempel på hur framgångsrika och mindre framgångsrika brottmål har hanterats i tal och skrift. Han hävdar att den främsta rättskällan är det goda samhället (Persson 2007: 30) och diskuterar rättskänslan och emotionell rättvisa även om juridiken är sakinriktad (Persson 2007: 49, 62). Liksom Aristoteles påpekar han att en talares karaktär är det bästa bevismedlet. ”När förtroendet är starkt behövs inga argument eller bevis för argumenten” (Persson 2007: 53). Han visar språkets betydelse i juridiken och refererar till några framstående juristers sätt att uppträda i rätten och i domskrivningar (Persson 2007: 178–180). Även om forskningslitteratur, handböcker och riktlinjer för jurister berör retorik på olika vis i juridiken så utreder de inte retorikens betydelse i den juridiska argumenten på det sätt som vår studie gör.

Teori och metod

Studiens teoretiska ram är skrivteori (Blåsjö 2010; Nord 2010) och retorikteori (Andersen 1995; Johannesson 2005; Kjeldsen 2008; Kjeldsen & Hess 2025). I undersökningen används retorik inte bara som en teori, utan också som metod för att analysera hur språk och pragmatik framkommer i domarna. När teori också fungerar som undersökningsmetod blir den ett verktyg för att granska, tolka och förstå ett undersökningsobjekt. Vi använder det retoriska ethosbegreppet både som teoretisk bas och som analysmetod. Analysen styrs av två forskningsfrågor om juristers professionella ethos i domtexterna och vilka dimensioner av parternas ethos som tas upp i domarna. Genom att använda dimensionerna *arete* (karaktär, karaktärsdrag och dygd), *fronesis* (kompetens och omdöme) och *eunoia* (välvilja) som analysredskap träder bilden av en persons ethos fram (*Encyclopedia of Rhetoric* 2001: 263–277). Vi har som språkvetare och retoriker läst domarna oberoende av varandra och sedan jämfört iakttagelser i valda exempel. I strukturanalysen av domarna, där *fronesis* och *eunoia* undersöks, använder vi fingerade namn på parterna, medan i analysen av *arete* används målsägande och tilltalad för parterna i målet, eftersom vi gör en sammantagen analys av hur parterna skrivs i materialet. Parternas ethos kan skrivas på varierande sätt beroende på vilket brott som ska utredas och hur skribenterna väljer att presentera parterna i den skrivna domen. Den skrivande juristen kommer vi att kalla omväxlande juristen eller skribenten i denna text.

Ethos är en betydelsefull trovärdighetsfaktor i skriftlig och muntlig kommunikation (Kjeldsen 2008: 123 ff; Olsson Jers 2010: 11; Kjeldsen & Hess 2025). Vi ansluter oss till den aristoteliska synen på retorik, vilket innebär att *ethos* ses som en social konstruktion och därmed förändras avhängigt av situationen. Begreppet är mångfasetterat (Kjeldsen & Hess 2025) och används på olika vis beroende på sammanhanget. *Ethos* är ett begrepp som på svenska inbegriper ordet trovärdighet (*Encyclopedia of Rhetoric* 2001: 177–181). I vår analys får *ethos* olika dimensioner som kompetens, karaktär och välvilja, vilka är de mest använda svenska översättningarna av de grekiska begreppen *fronesis*, *arete* och *eunoia* (Olsson Jers 2010: 56ff; jfr Kjeldsen & Hess 2025).

Ethos ligger således nära en människans identitet. *Ethos*, identitet och image kan i princip användas som synonymer, men både identitet och image är modernare begrepp som i högre grad än *ethos* signalerar en beskrivning av en karaktär som är potentiellt oberoende av en saks argument (jfr Kjeldsen 2008: 123 ff). En fråga som kan ställas är varför vi i vår undersökning använder *ethos* som begrepp och inte identitet. Det finns två orsaker.

Den första orsaken är att *ethos*begreppet disciplinmässigt är knutet till den retoriska traditionen, där det bland annat handlar om någon annans bedömning av en persons kommunikativa förmåga (Andersen 1995; Johannesson 2005). I de domskäl vi granskar framträder både den tilltalades och målsägarens karaktärsdrag (*ethos*) genom juristens språk efter att de tagit del av parternas berättelser under huvudförhandlingen. I *God domarsed* (2011) står att ordet *etik* kommer från det grekiska ordet ”*ethos*” vilket kan översättas med bland annat *karaktär*, *sinnestämning* eller *tänkesätt*, medan *moral* härstammar från det latinska *moralis* vilket betyder ’som rör sederna’. Orden används i vissa situationer i samma betydelse. Dels används *etik* synonymt med *moral* angående frågor om vad som är ont och gott, rätt och orätt, rätt och fel. Det gäller frågor om skyldigheter, plikter, rättvisa, dygd, karaktär och om det goda livets och samhällets natur (*God domarsed* 2011: 8). Dels definieras *etik* som ”ett försök att medvetandegöra, analysera, kritiskt granska och systematisera de normer och värderingar som kan användas för att försvara (eller kritisera) vårt handlande” (*God domarsed* 2011: 8).

Den andra orsaken är att *ethos* är nära förknippat med textuell och språklig stil. Ett *ethos* byggs upp genom språkets precision, av att det är genomtänkt och korrekt, vilket signalerar *fronesis*, medan språklig stil speglar en persons auktoritet där val av ord, ton och formuleringar signalerar personens *arete*. Inom den retoriska disciplinen menar man att trovärdighet etableras genom orden (se t.ex. Andersen 1995: 35; Kjeldsen & Hess 2025). För att jurister ska bli anställda i en domstol måste de besitta *fronesis*, intellektuellt *ethos*, som hos en juristdomare utgörs av juridiska kunskaper, analytisk förmåga, omdöme, självständighet och integritet, förmåga att uttrycka sig i tal och skrift samt omdömesgillt uppträdande (*Kravprofil för domare* 2025). I detta yrkesethos ingår även *eunoia*, nämligen att visa välvilja genom att skriva mottagarvänlig. Det kan göras på olika sätt och på olika textnivåer genom

ordval och tydlig textstruktur. Om inte dessa krav på juristen uppfylls så anställs man inte som domare. Därför måste vi anta att juristerna som skrivit domarna i vårt material besitter praktisk kunskap om hantverket på en domstol – *fronesis* – om än i varierande grad.

Inom olika yrken kan vi tala om yrkesethos, alltså ett ethos som visar den yrkeskunskap, kompetens och omdöme – *fronesis* – som antingen finns underförstått i de flesta yrken eller som finns uttalat i så kallade legitimitetssyrken. Enligt 4 kap. 1 § Rättegångsbalken (1942:740) ”ska en lagfaren (juristutbildad) domare vara svensk medborgare och ha avlagt för behörighet till domarämbetet föreskrivna kunskapsprov”. Ett domares yrkesethos är diskursivt (jfr Kjeldsen & Hess 2025), där yrkeskunskapen utgörs av juridiska kunskaper, analytisk förmåga, omdöme och personlig mognad, självständighet och integritet, förmåga att uttrycka sig i tal och skrift, omdömesgillt uppträdande samt arbets- och stresshanteringsförmåga (jfr *Kravprofil för domare* 2025). I juristyrket är skrivandet ett professionellt arbetsredskap och yrkesutövare är ålagda att följa de skrivrekommendationer som finns för svenska domstolar.

I yrkeskunskapen ingår att argumentera för de beslut som tas i brottmålsdomar. Besluten utgår från den information som kommit fram genom berättelser från både målsägande och tilltalad, och de argument som framkommer i domarna kan benämnas som antingen retoriska eller icke-retoriska. Ett retoriskt argument grundar sig i ethos, alltså på personliga urval av evidens, vilka också kan bli känslomässiga argument. Ett icke-retoriskt argument bygger på logos, alltså evidens som utgår från statistik, lagar, dokumenterade undersökningar etcetera, och dessa argument är mer sakinriktade (jfr Kjeldsen 2008: 159 ff; Jørgensen & Onsberg 2017). Båda sätten att använda argumenten på har som mål att övertyga om att det mest trovärdiga beslutet har tagits utifrån den evidens som finns tillgänglig. Det finns dock ingen klar linje mellan ett retoriskt och ett icke-retoriskt argument och i många fall måste avgörandet om vilket som är vilket göras av kontexten.

Att genom *euonia* bygga upp sin trovärdighet innefattar mottagarmedvetenhet och är en omsorg om läsaren som inte ska underskattas. De tre dimensionerna *arete*, *fronesis* och *euonia* är inte avgränsade från varandra, men i en analys kan en dimension i en viss kontext vara mer angelägen att lyfta fram än en annan. I studien kommer vi att studera de tre dimensionerna och se vilken som är mest relevant i domskälen. En persons karaktär och karaktärsdrag, *arete*, har sitt ursprung i *dygder*. ”En dygd kan karakteriseras som en förvärvad karaktärsegenskap, men den är samtidigt uttryck för ett ideal som är rådande i ett visst socialt sammanhang. Dygder är något vi lär oss av vår omgivning” (Aronsson m.fl. 2000: 24). De syns både i lagar och förordningar, men också i ideal som råder i sociala sammanhang. Vi kallar de egenskaper som faktiskt gestaltas i ett specifikt sammanhang för situationella karaktärsdrag. Dygder är normerande och har moraliska inslag (jfr *God domarsed* 2011) och skiljs därmed från ett klandervärt beteende. Genom

historien har dygderna fyllts med olika innehåll för att passa in i det samtida samhället (jfr Lid Andersson 2009). Dygderna ses som eftersträvanvärda karaktärsdrag i vårt samhälle. I domar framträder karaktärsdrag som i samhället anses odygdiga som exempelvis att vara ohederlig eller våldsam. En tilltalad kan hamna i tingsrätten efter att ha varit odygdig (jfr Stenqvist & Lindstedt Cronberg 2010). Vi vill dock framhålla att bara för att en person har ett odygdigt beteende betyder det inte alltid att personen gjort något brottsligt.

Domar är en genre som funnits under lång tid och är väl förankrad i institutionella ramar. Textforskare placerar in texter i genrer, där form och funktion spelar in (jfr Ledin 1996). Per Ledin nämner också den kritiska diskursanalysen som fokuserar på texters innehållssida. Just detta diskursbegrepp är influerat av Foucault och inkluderar makt till skillnad från Habermas som kopplar genrebegreppet till ett idealt kommunikativt handlande där målet för kommunikationen är en ömsesidig förståelse som är fri från själviska tankar om framgång. En diskurs både kan uttryckas i och konstitueras av flera olika genrer, textmönster och stilar. Ledin diskuterar vad som utmärker och uttrycker det på följande sätt: ”en diskurs av ett speciellt intresse- eller erfarenhetsområde, som är knutet till en social institution och därmed beroende av vissa sociala positioner etcetera. En diskurs inrymmer kort sagt ett visst grundläggande perspektiv” (Ledin 1996: 27). Vi kan utifrån detta konstatera att en skriven dom är en genre i sin egen rätt.

Skrivregler för myndigheter relaterar till skrivforskning och skrivteorier. Andreas Nord (2010) påpekar det ideala i rekommendationerna att följa den så kallade klarspråksparagrafen – vårdad, enkelt, begripligt – och menar att det inte alltid är det enkla som är mest begripligt. I vår undersökning kan de som förväntas läsa och förstå domarna sägas tillhöra en bred läsekrets, från de professionellt insatta till den breda allmänheten. Det är nästan omöjligt att skriva en text som är begriplig för alla. De professionellt insatta har troligen förväntningar på språklig och textuell tydlighet kopplad till sin juridiska uppgift, medan allmänheten sannolikt har en annan syn på vad språklig tydlighet är. Skrivrekommendationer bygger till syvende och sist på subjektiva val av ord och uttryck (se t.ex. Lagerholm 2016) och om en text framstår som vårdad, enkel och begriplig avgör den som läser.

Material

Materialet består av sex brottmålsdomar från samma tingsrätt i Mellansverige, daterade 2016–2017. Domarna har genomgått etisk prövning och godkänts som material för forskning (Dnr 2027/385-31). De skrivna domarna handlar om sexuellt våld med olika brottsrubriceringar. Tre är skrivna av kvinnor och tre av män och alla domarna är skrivna av olika personer men vid samma tingsrätt. I hälften av domarna är domskälen vävda och i hälften är utredningen separerad från domskälen (jfr Byrman & Skoglund 2018; Ornbén 2024). I tabellen finns data om domarna. Således är de sex domarna skrivna av lika många kvinnor som män och de är både friande och fällande.

Dessutom är domarna skrivna med olika dispositionstekniker och olika många åtalspunkter.

Tabell 1: Brott och straff, skribentens kön, kommentar om parter, domens omfång och struktur

Dom	Brott och straff	Domarens kön	Kommentar om parterna	Omfång, struktur
Dom A, B 1902-16	Våldtäkt, 3 år, skadestånd	Man	Parterna känner inte varandra.	31 sidor Vävt domskäl
Dom B B 3114-17	Grov kvinnofrids- kränkning, 1,5 år och skadestånd	Kvinna	Parterna är ett par som bor tillsammans.	20 sidor Vävt domskäl
Dom C B11218-16	Våldtäkt Frikänns och skadestånd ogillas	Man	Parterna har två barn och ska separera men lever fortfarande tillsammans av ekonomiska skäl.	13 sidor Separat utredning
Dom D B10082-16	Sexuellt ofredande 8 månader, skadestånd	Kvinna	Parterna känner inte varandra sedan tidigare.	14 sidor Separat utredning
Dom E B6614-16	Våldtäkt frikänns	Kvinna	Parterna känner inte varandra och minns inte varandra	11 sidor Separat utredning
Dom F B2400-17	Misshandel ofredande Fällande, skyddstillsyn	Man	Parterna är gifta med varandra	11 sidor Vävt domskäl

Domtexterna produceras på en oberoende institution som är en grundpelare i den svenska rättsstaten. De domtexter som skrivs vid Sveriges domstolar är *diskursiva* genom att de successivt bygger upp kunskap inom sig om ett rättsfall genom redovisning av bevisning; vad som bevisas och vad som kan lämnas utan avseende i målet, resonemang om krav på bevis och hur tingsrätten har tänkt i ett enskilt mål och inte minst argumentation om varför tingsrätten dömt som de gjort. I *Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023: 27–28) från Södertörns tingsrätt belyses olika dispositionstekniker – separerade och vävda domskäl. I skriften redovisas också olika praktikaliteter med en mall för domskrivning. Under rubriken ”Utredning och vävda domskäl” nämns att domen kan skrivas med insprängda vittnesberättelser eller vävda domskäl. Det finns fördelar och nackdelar med båda, och det är upp till varje skribent att välja det som passar bäst i ett mål.

I vävda domskäl får läsaren resonemang om motivering och argumentation för en sak i taget i en kontext, men det kan vara svårt att förstå vad vittnen har sagt i domar som skrivs på det sättet. Det har framkommit i tidigare studier att separerade domskäl är att föredra (Byrman & Skoglund 2018: 9).

När åklagare och advokater fått frågan om domars struktur anser de att enbart vävda domskäl inte är önskvärt eller hållbart. Advokater har framfört att parterna vill se att tingsrätten hört vad de sagt och bedömt detta i domen. De båda skrivteknikerna går att kombinera genom blandteknik, och berättelser kan kortas ner om parterna är överens om fakta i målet. Domskribenter uppmanas att alltid bemöta parter argumentation och att redovisa vilka frågor som ska prövas och bedömas. Texterna ska vara pedagogiska och svara på de frågor som ställs och argumenten bemötas (se *Tingsrättens riktlinjer för domsskrivning* 2023: 28–29).

I rapporten *I andras ögon* (u.å.) har juristerna Fredrik Bohlin och Helena Jönrup i en större enkätundersökning tillfrågat medborgare om de anser att domstolen är neutral och respekterar människor samt klargör deras rättigheter.

Domar och beslut måste för det första kunna läsas och förstås även av parter och andra som inte är juridiskt kunniga och för det andra ha egentliga domskäl som innehåller en ordentlig juridisk argumentation där domskribenten tar upp och problematiserar både skälen för och emot den slutliga bedömningen. Samtidigt som de egentliga domskälen bör vara utförliga finns det många gånger anledning för domskribenterna att vara mindre långgrandiga i andra delar av domtexten (*I andras ögon* u.å.: 46)

I rapporten påtalas även att mottagarperspektivet är betydelsefullt. Jurister uppmanas att se domtexten utifrån en tänkt mottagare när man planerar, strukturerar och bearbetar den för att texten ska bli ändamålsenlig och effektiv (jfr *Råd och tips för domsskrivning* 2011). Juristdomare uppmanas alltså att följa det som teoretiskt benämns som skrivprocessen (se t.ex. Dysthe 1993). Bohlin (*I andras ögon* u.å.) påpekar att domstolsjurister har: ”en tendens att skriva för mycket, för krångligt och med oöverskådlig yttre struktur” (46). Skribenten ska ha läsaren i fokus och formulera ett budskap, så att det går att förstå; skrivandet ska ske på läsarens villkor, vilket innebär att skribenten ska ha läsaren i fokus och formulera domslutet i enlighet med det.

Analys

Vi kommer att hämta textexempel ur domarna i Tabell 1 ovan. I analysen av ethos kommer vi företrädesvis att analysera *fronesis* och *eunoia* hos skribenterna och *arete* hos parterna och vittnena. Just att det är *fronesis* och *eunoia* hos skribenten som framträder prominent och *arete* hos parterna, var inget självklart i början av analysen utan var något som framträdde undervägs i vårt arbete och fick därmed ge riktning åt hur vår resultatredovisning presenteras. Ingången är att vi analyserar retoriska, språkliga och textuella aspekter av dessa sex domar, men vi läser dem även utifrån ett medborgarperspektiv eller lekmanaperspektiv, eftersom Sveriges domstolar är anslagna om att beslut och domar ska vara tydligt och begripligt utformade för alla medborgare (jfr *I andras ögon* u.å.; *Tingsrättens riktlinjer för domsskrivning* 2023).

Fronesis och eunoia

Varje gång en domare skriver en dom med redogörelse för bevisningen i fallet och argumentationen för hur de dömt – domskälen – i det enskilda fallet, behöver de visa upp *fronesis* för att de ska framstå som trovärdiga. Vi har strukturerat analysen under tre teman, som framträder i analysen av domskälen och rör *fronesis* och *eunoia*. Temana är berättelser, juridiskt kodade formuleringar och juristethos.

Berättelser

I materialet förekommer ordet *berättelse* 71 gånger, där berättelse framstår som något frivilligt, även om det inte alltid är det i detta sammanhang. Berättelserna från parterna är en betydelsefull del av en huvudförhandling och dom. Tingsrätten måste nagelfara berättelserna och bedöma trovärdighet och tillförlitlighet i dem, eftersom berättelserna är en bärande del i bevisningen. Därigenom blir parternas berättelser betydelsefulla bevis. Rätten klargör även hur de bedömt trovärdigheten och tillförlitligheten i berättelserna. Således blir parternas berättelser argument för att döma i ett mål; det framförs både retoriska och icke-retoriska argument.

En argumentation bör enligt skrivrekommendationer inledas med ett påstående som följs av argument och bevis för dessa. I citatet nedan återges juristens uppfattning om målsägande, Sekretess A:

Sekretess A har lämnat en klar, lång, levande, logisk och detaljrik berättelse om den händelse som omfattas av åtalet. Det har inte kommit fram något beaktansvärt skäl för att hon falskeligen skulle vilja anklaga Adam Svensson för brott. I allt väsentligt har hennes berättelse varit densamma under såväl förundersökningen som vid tingsrätten. Hon har visserligen vid de två första förhören som ägde rum i polisbil och på sjukhuset enligt vad som framgår av förundersökningsprotokollet, berättat på ett delvis annat sätt än vad hon har berättat här. Hon har emellertid här berättat att hon har sagt en del av avvikelserna, men att det inte framgår av den skriftliga redogörelsen. Det ska anmärkas att Sekretess A vid de första förhören var märkbart påverkad av oro och rädsla. (Dom A)

I inledningsmeningen för juristen fram att Sekretess A har lämnat en berättelse som är ”klar, lång, levande, logisk och detaljrik”. Därefter argumenterar juristen för trovärdigheten i berättelsen med hjälp av både retoriska och icke-retoriska argument. Exempel på ett icke-retoriskt argument är när juristen lyfter fram Sekretess A:s logiska och sakliga framställning av händelsen och att den avvikelse som finns i berättelsen kommenteras av Sekretess A själv. Juristen argumenterar därmed för att Sekretess A etablerar en form av stringens. Juristen skriver också att det inte har ”kommit fram något beaktansvärt skäl” för att hon inte talar sanning. För att förklara avvikelserna i berättelsen använder juristen ett retoriskt argument när han menar att den rädsla Sekretess A upplevde är en förklaring till avvikelserna. Sekretess A bedöms alltså som trovärdig och trovärdigheten stöds ytterligare med vittnens utsagor om händelsen. I denna utsaga samspelar de retoriska och

icke-retoriska argumenten. Samme jurist skriver följande om den tilltalade, Adam Svensson:

Adam Svensson har inte berättat om det inträffade på ett lika trovärdigt sätt som Sekretess A och hans berättelse är inte lika robust som hennes. Det som Adam Svenssons vittnen har berättat styrker inte på något sätt hans berättelse. (Dom A)

Även i denna argumentation finns en inledande sammanfattade bedömning som dessutom jämförs med Sekretess A:s. Några explicita argument finns inte i texten. Vi tolkar det dock som att det underförstått finns i alla fall två icke-retoriska argument: "inte lika robust". Att inte en berättelse är lika robust som en annan berättelse innebär troligen att det finns en berättelse som är väl underbyggd och en som inte är det. Uttrycket "inte på något sätt" kan också läsas som ett icke-retoriskt argument. Vilka argument stöder då tingsrätten sin dom på?

Tingsrätten finner vid en sammanfattande bedömning av det som nämnts ovan och vad utredningen i övrigt visat att Sekretess A:s berättelse är så robust att den ska läggas till grund för bedömningen i de delar där hennes uppgifter avviker från Adam Svenssons. Det är alltså genom Sekretess A:s uppgifter sammantagna med stödbevisningen bevisat med tillräcklig grad av säkerhet att Adam Svensson har tvingat Sekretess A till samlag på det sätt som nämns i gärningsbeskrivningen. Han ska därmed dömas för våldtäkt. (Dom A)

I citatet ovan fastslås det att Adam Svensson döms för våldtäkt; det är främst de icke-retoriska argumenten som förs fram. I Dom A står ord mot ord, och Sekretess A:s berättelse anses mer trovärdig i kombination med stödbevisningen som består av dokumentation av skadorna, alltså ett icke-retoriskt argument. Ordet "robust" återanvänds för att stärka Sekretess A:s berättelse i förhållande till Adam Svenssons.

Om de icke-retoriska argumenten överväger i Dom A, är Dom B ett exempel på där fler retoriska argument används. Dom B gäller grov kvinnofridskränkning i en samborelation. Målsägare är Jenny Nord. Även Dom B inleds med ett påstående, i detta fall om berättelsen och inte om målsägare som i exemplet ovan, men i andra meningen skriver juristen att Jenny Nord inte avviker från sin berättelse och presenterar därmed Jenny Nord som en sansad och pålitlig person. Dessa argument underbyggs inte med exempel på innehållet i berättelsen. Juristen använder även formuleringar som "framstått som återhållsam" och "inte gett intryck av" vilket kan ses som ett retoriskt argument, eftersom det bygger på juristens uppfattning och inte på underbyggda fakta. Avslutningsvis blir argumenten icke-retoriska då juristen skriver att hon "inte tvekat" i sin berättelse.

Berättelsen är logisk och rik på detaljer. Jenny Nord avviker inte från sina lämnade uppgifter trots upprepade frågor. Jenny Nord har framstått som återhållsam och nyanserad. Hon har inte gett intryck av att vilja överdriva. Hon har också kunnat

hänga upp de olika händelserna på olika saker, till exempel att hon blev slagen i ryggen dagen innan hon skulle hålla en föreläsning och därför fick ställa in den. Hon har inte tvekat vid avgörande moment i berättelsen och hennes utsaga är fri från svårförklarliga moment. Det är i sig en trovärdig utsaga som har ett högt bevisvärde. (Dom B)

I de sex domarna fungerar berättelserna som argument i juristens domskrivning. Vår tolkning är att jurister strävar efter att argumenten ska vara icke-retoriska, och orsaken är troligen att den ideala domskrivningen ska vara logisk och faktaunderbyggd. Men frågan är om det går att undvika att använda retoriska argument av den typen av text vi har läst. Det är människor med olika roller i ett brottmål och deras karaktärsdrag som avspeglar sig i berättelserna. I juristens yrkeskunskap, *fronesis*, ligger en stor del av kompetensen i att kunna balansera mellan retoriska och icke-retoriska argument.

Juridiskt kodade formuleringar

I domarna brukas juridiskt och retoriskt kodade formuleringar som verktyg i varierande kontexter; de upprepas i domar och rättskällor. Uttrycken är frekvent använda, och vi uppfattar att för att verkligen förstå uttrycket måste en läsare ha kunskap om den diskurs juristen skriver i. Som lekman kan vissa uttryck till och med vara så vaga att de blir intetsägende eller värderande på ett sätt som öppnar för tolkning. Nedan ger vi några exempel. Adam Svensson i Dom A döms för våldtäkt av Sekretess A och domen formuleras så här:

Det är alltså genom Sekretess A:s uppgifter sammantagna med stödbevisningen bevisat med tillräcklig grad av säkerhet att Adam Svensson har tvingat Sekretess A till samlag på det sätt som nämns i gärningsbeskrivningen. Han ska därmed dömas för våldtäkt. (Dom A)

Med uttrycket ”bevisat med tillräcklig grad av säkerhet” visar juristen sin erfarenhet av att döma i brottmål och sitt yrkeskunnande. För en lekman är det inte givet vad som är ”tillräcklig grad av säkerhet”.

I Dom C frias den tilltalade, Roger Ek. Tingsrätten skriver: ”Det är därmed inte ställt utom rimligt tvivel att Roger Ek har agerat på det sätt som åklagaren har gjort gällande. Åtalet ska därför ogillas. Uttrycket ”utom rimligt tvivel” är en kollokation där orden rimlig och tvivel ställs samman. I fallet Roger Ek kan det bli komplicerat att förstå för en lekman, eftersom uttrycket är negerat ”inte ställt utom rimligt tvivel”. Betydelsen blir då den motsatta mot vad det allmänt använda ”utom rimligt tvivel”. Negationer kan alltså försvåra förståelsen i ett påstående. Uttrycket ”rimligt tvivel” finns på 13 ställen i vårt material. Just kollokationen ”rimligt tvivel” nämns många gånger i Brottsbalken och i andra rättskällor som *Nytt Juridiskt Arkiv*. Hur bevisläget ska se ut för att det ska aktualiseras kan enbart en juridiskt kunnig person avgöra. Alla skribenter behöver hantera dubbel negation med varsamhet. Konstruktionen innebär att två eller fler negerande ord används i en och samma mening. Det leder till att meningen får ett motsatt värde än den positivt

formulerade utgångsmeningen, vilket i sin tur kan leda till att meningen blir svår att förstå. Att skriva med dubbla negationer främjar således inte domarens professionella ethos, eftersom texten kan framstå som svårbegriplig.

Om det finns få bevis för fällande domar blir den skriftliga argumentationen lidande. I sådana lägen med oklart bevisläge kan juristerna ta till fraser som gör att texterna känns igen som genren domar (jfr Ledin 1996). Ett sätt att sammanfatta ett resonemang i målen är ”vad som i övrigt framkommit i målet”. Här kommer tre exempel från Dom B, D och E:

En trovärdig utsaga från en målsägande kan dock, i vart fall med stöd av vad som i övrigt framkommit i målet, vara tillräcklig för en fällande dom (se t.ex. NJA 2009 s. 447 I och II och NJA 2010 s. 671). (Dom B)

En alltigenom trovärdig utsaga från målsäganden kan dock i förening med vad som i övrigt kommit fram i målet, vara tillräcklig för en fällande dom.” (Dom D)

En alltigenom trovärdig berättelse från målsäganden kan, i förening med vad som i övrigt framkommit i målet om t.ex. målsägandens beteende efter händelsen, vara tillräckligt för en fällande dom. (Dom E)

Formuleringen ”vad som i övrigt framkommit ... ” finns i fyra av de sex domarna i materialet, och förefaller vara ett sätt att summera upp vad juristen skrivit, men det är inte alltid tydligt vad skribenten avser och i riktlinjerna för domskrivning är rekommendationen att ”Undvik vaga hänvisningar bakåt i texten. De tynger framställningen utan att göra den mer lättbegriplig. Se till att syftningarna och hänvisningarna är korrekta och tydliga.” (*Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* 2023: 29). ”Mot bakgrund av detta och vad som i övrigt framkommit anser tingsrätten ...” är ett exempel på vag formulering. Frågan är varför juristerna fortsätter att använda denna formulering, när riktlinjerna uttryckligen avråder från att göra det. En tanke är att en domare generellt har ett starkt ethos i kraft av sitt ämbete och det kan vara svårt att bryta en lång tradition av att skriva domar. Dessa mer eller mindre institutionella formuleringar blir ett juridiskt retoriskt verktyg vid domskrivningen.

Juristethos

Jurister bygger upp sitt eget ethos genom det språk som används i domskrivning, men ethos kan också byggas upp genom att skriva pedagogiskt och utförligt genom till exempel en tydlig struktur. Det är inte heller ovanligt att en person bygger upp sitt ethos och trovärdighet genom att hänvisa till andra. Det ser vi inom politiken, men också inom akademien där referenser kan sägas vara ett sätt att bygga ett trovärdigt ethos på. I de sex domskäl vi granskar ser vi hur jurister bygger sitt ethos genom att hänvisa till juridiska auktoriteter. Juristen i Dom A är ordrik i sina redogörelser och argumenterar för sin bedömning genom att hänvisa till liknande fällande domar men också

genom att hänvisa till Högsta domstolen och citera ur dess skrifter – utan referenser:

Trovärdighetsbedömningen måste ske med försiktighet och med iakttagande av de svårigheter som finns att dra säkra slutsatser. Vid bedömningen ska normalt större vikt läggas vid faktorer som innehållet i berättelsen som sådan. Högsta domstolen har i det nämnda avgörandet uttalat ”Vid bedömningen av en målsägandes utsaga finns det ofta anledning att lägga vikt vid ...i övrigt”. (Dom A)

Juristen använder här ett citat från Högsta domstolen som ett icke-retoriskt argument för att argumentera för sin trovärdighetsbedömning. Det finns också exempel på hur jurister hänvisar till andra liknande utslag av domar för att argumentera för sin egen bedömning, alltså bygga sitt eget ethos. Så här läser vi i Dom A: ”...om hennes reaktioner omedelbart efter händelsen [kan] vara tillräcklig för en fällande dom (jfr NJA 2010 s. 671 med hänvisningar).” Juristens redogörelse visar att han är väl insatt i juridiken, och han visar på så sätt sitt yrkesethos. Han känner till och hänvisar till rättskällor inom juridiken, som *Nytt Juridiskt Arkiv* (NJA), där jurister kan se hur domare dömt i liknande fall.

Genom att skriva pedagogiskt och utförligt om hur tingsrätten resonerat visar juristen både på *fronesis* och *eunoia*; juristen visar sin kunskap i juridik och sin vilja att skriva mottagaryvänligt. Dom A innehåller en ordrik redogörelse för beviskravet och vad som blivit bevisat i målet. Det är förklaringar till hur rätten resonerat och blir även det en del av argumentationen och visar på juristens yrkeskunnande. Exempelvis från beviskraven:

Det krävs för att så ska vara fallet att tingsrätten genom den bevisning som har presenterats finner att det har blivit ställt utom rimligt tvivel att Adam Svensson har handlat på det sätt som påstås i gärningsbeskrivningen; det betyder att det ska vara praktiskt sett uteslutet att det förhåller sig på något annat sätt än det som åklagaren påstår [...] Om Sekretess A:s version är trovärdig kan den i förening med det som i övrigt har kommit fram i målet, t.ex. om hennes reaktioner omedelbart efter händelsen vara tillräcklig för en fällande dom (jfr NJA 2010 s. 671 med hänvisningar). (Dom A)

Ett annat sätt att bygga sitt ethos verkar vara att föra resonemang som visar på kunskap om andra fält än juridiken, vilket nedanstående citat visar:

Det finns skäl att anmärka att det inte går att säga att alla personer som har blivit utsatta för ett sexualbrott eller någon annan traumatisk berättelse reagerar... Minnesprocessen är komplex och resultatet kan variera mycket mellan olika individer. ...

Människor minns som regel de centrala delarna av traumatiska händelser som en våldtäkt väl. Det finns därför skäl att anta att en berättelse som är lika vid varje förhörstillfälle är inlärd.

De går inte att säga att Sekretess A:s reaktioner avviker från det som många sexualoffre som hörs i rättegångar berättar om. (Dom A)

I utdraget visar juristen att han förutom kunskaper i juridik också har kunskaper i psykologi och hur traumatiserade brottsoffer reagerar på våld (jfr Hedlund & Hennerdal 2004). Detta avsnitt ingår i tingsrättens argumentation. En effekt av att skriva så utförligt om traumatiserade brottsoffer blir att texten får fokus på ethos hos skribenten, fast det är saken – brottet som ska utredas. Om detta är effektivt är inte självklart, eftersom det blir en lång utläggning om svåra ting som kan påverka läsarens förståelse av texten.

Ett sätt att visa sin yrkeskunskap och ethos är att ha förmåga att strukturera texten genom tydliga rubriker i syfte att göra en text mer läsvänlig. De sex skribenterna som står bakom de domar vi har analyserat har alla olika strategier. Det finns en mall med rubriker för att skriva, men juristerna har stor frihet att utforma rubrikerna efter vad man finner gott. Vissa rubriker i de sex domarna är så kallade innehållsrubriker "Domskäl", andra är frågerubriker "Ska Adam Svensson dömas för våldtäkt?" och vissa rubriker är påståenden "Tingsrätten gör följande värdering av parternas uppgifter". Denna blandning av rubriker kan finnas i samma dom, vilket kan göra den svårläst för en som inte är juridiskt kunnig. Juristerna använder dessutom gärna olika visuella markeringar såsom punkter, understrykningar och fet stil. Att visuellt markera något i en text kan göra att innehållet uppfattas som extra angeläget för den som läser.

Arete

Redan Aristoteles poängterar kontextens betydelse för hur dygd och odygd formar en persons karaktärsdrag, tillika ethos (jfr Wolrath Söderberg 2003). En dimension av ethos är *arete* som står för karaktärsdrag och som bygger på olika dimensioner av begreppet dygd. Vi gör en uppdelning i det som vi här kallar för normativa karaktärsdrag och situationella karaktärsdrag (jfr empiriska dygder i Lid Andersson 2009). De normativa karaktärsdragen handlar om vilka egenskaper som framställs som önskvärda eller eftersträvangsvärda i vårt nutida samhälle, medan de situationella fokuserar på vilka egenskaper som faktiskt gestaltas i ett specifikt sammanhang. Vi söker vilka dimensioner av *arete* som skribenten tar fasta på hos parterna.

Det är inte alltid berättelserna återges på så sätt att karaktärsdrag tydligt går att urskilja genom att det står skrivet. Det innebär att det i domskäl finns formuleringar som kan ge signaler till jurister, som vi inte upptäckt, eftersom vi inte är juridiskt kunniga. Enligt Ledins mening (1996: 29) finns det i en genre prototypföreställningar om textutformningen, och genren är språkligt och socialt kodifierad, vilket kommer till uttryck i genren domar.

Ett domskäl skrivs efter en muntlig förhandling i tingsrätten där bevisen läggs fram och parterna ger sina berättelser om vad som hänt. Sedan är det juristens uppgift att återge relevanta delar av vad som sagts och visats under huvudförhandlingarna. I domskrivningen görs alltid ett urval av det som sagts

i rättssalen. I Tabell 2 visas hur det ser ut i materialet och hur bilden av målsägandes och den tilltalades ethos framträder i texten. X står här för målsägandes och tilltalades berättelser om sig själv och motparten.

Tabell 2: Berättelse om parterna i domskäl A–F

	Berättelse om en själv	Berättelse om motparten
Dom A målsägande	X	X
Dom A tilltalad	X	X
Dom B målsägande	X	X
Dom B tilltalad	X	X
Dom C målsägande	X	
Dom C tilltalad	X	
Dom D målsägande	X	X
Dom D tilltalad	X	
Dom E målsägande		
Dom E tilltalad		
Dom F målsägande	X	X
Dom F tilltalad	X	

Berättelser om en själv eller någon annan är i en given situation ett sätt att bygga ethos (jfr Olsson Jers 2010). Detta sker i fem av de sex domarna; i dom A, B, C, D och F berättar parterna om sig själva oavsett om de är målsägande eller tilltalad. Att få möjlighet att bygga sitt ethos ger känslan av kontroll över sin berättelse och de karaktärsdrag man vill lyfta fram hos en själv. Parterna i Dom E har, tar eller får inte den möjligheten.

När det handlar om att berätta om motparten förändras X:ens placering i Tabell 2. I Dom A och B byggs motpartens ethos. I Dom C och E sägs inget om motpartens ethos. I Dom D och F bygger målsäganden upp den tilltalades ethos, men inte tvärtom. Det är alltså oftare som målsägande bygger den tilltalades ethos. Målsäganden bygger den tilltalades ethos i fyra domar, Dom A, B, D och F. Att målsäganden bygger den tilltalades ethos kan hjälpa målsäganden att stärka sin egen berättelse och ifrågasätta den tilltalades, och det framstår som en självklar strategi om man är målsägande. Den tilltalade bygger målsägandes ethos endast i två domar, Dom A och B. Det kan tolkas som en försiktighetsåtgärd, eftersom den tilltalade inte vill framstå som osympatisk genom att smutskasta målsägande. Det tyder i så fall på välvilja, *eunoia*, hos den tilltalade. Det kan också tolkas som att den tilltalades fokusering på sig själv och sin version är mer framgångsrikt. De kan vara ett sätt att tala fram ethos i en situation där man sitter på den anklagades bänk. När ingen part uttalar sig, som i Dom E, blir det svårt att tala om ethos, eftersom domen endast skrivs utifrån skribentens återgivning, där varken parter eller vittnen tillfört information. Bedömningen måste då byggas på någon annan bevisning och försvagar parternas möjlighet att bygga ett eget ethos.

För vittnesåtergivning gäller att de är olika i de sex domarna. I Dom A återges vittnesuppgifter om både målsägande och tilltalad, i Dom B och D

endast om målsägande, medan inga vittnesuppgifter återges i Dom C, och i Dom F återges vittnesuppgifterna från två personer som känner både målsägande och tilltalad. I vittnesuppgifterna är det oftast målsägandes berättelse som bekräftas. Avsaknaden av berättelser får konsekvens, eftersom det som inte framkommer under huvudförhandlingen inte heller kommer med i den skriftliga domen och utredningen om brottet; det kan göra domen otydlig. Parterna och vittnen får inte alltid en röst i domskälen, vilket troligen påverkar domslutet.

Hur berättelserna återges skiljer sig åt i längd, vilket kan ha betydelse för mängden karaktärsdrag som kommer fram och vad som sägs om personerna i domen. I Tabell 3 återges karaktärsdrag som framkommer i domskälen.

Tabell 3: Karaktärsdrag

Målsägande om sitt eget ethos omtänksam, livrädd, rädd, osäker, inte flirtande, inte berusad, skräckslagen, rädd, orkeslös, hade ångest, rädd, chockad, mått dåligt, lugn, panik, anklagar sig själv, ångestproblematik, mår dåligt	Tilltalade om sitt eget ethos salongsberusad, bakfull, fick allmän ångest, smörig, omtänksam, ledsen, kränkt, rädd
Målsägande om tilltalade ethos trevlig, arg, bestämd, irriterad, gillar inte blod, anklagande, arg, ”strategisk”, våldsam, stark	Tilltalade om målsägande ethos flirtande, villig, sexuellt aktiv, tjafsig, otrevlig, skadar sig själv, svartsjuk, ledsen,

Av Tabell 3 framgår det att målsägande beskrivs med betydligt fler karaktärsdrag än den tilltalade. Målsägande beskrivs med cirka 30 karaktärsdrag och den tilltalade med hälften. Det är rimligt, eftersom det är målsägande som anmält det brott som ska utreds under huvudförhandlingen.

Olika situationer påverkar människors beteende, vilket gör att det kan vara svårt att dra slutsatser som är tillförlitliga i en kontext (jfr Hedlund & Hennerdal 2004). De normativa karaktärsdragen som återges kan sägas peka på ett ideal, när det handlar om självkontroll, ansvar och emotionell stabilitet. När bilden av målsägande växer fram träder ett omtänksamt, starkt och lugnt ethos fram. Målsägande passar in i de normativa karaktärsdrag som är önskvärda och normen i samhället. Även karaktärsdrag som utgör motsatsen till normen, till exempel ”inte flirtande” och ”inte berusad”, antyder en respektabel samhällsmedborgare. Situationella karaktärsdrag som kommer fram visar på en faktiskt upplevd sårbarhet i en våldtäkt, som i Dom A. Målsäganden är ”livrädd”, har ”panik”, är ”skräckslagen” och är ”orkeslös” i situationen. När den tilltalade talar om målsägande i samma dom nedvärderas inte sällan ethos genom att använda ord som ”flirtande”, ”sexuellt aktiv” och ”villig”.

Den tilltalade bygger också upp sitt ethos med positiva och normativa inslag och talar om sig själva, till exempel som ”omtänksam”, ”rädd” och ”ledsen”. Även ”kränkt” kan i det här sammanhanget ses som positivt laddat.

I situationella karaktärsdrag kommer det dock fram andra bilder av tilltalad: "bakfull", "irriterad", "anklagande" och "våldsam", alltså karaktärsdrag som inte lever upp till de normativa karaktärsdrag som ses som ideal i samhället.

Karaktärsdrag som bygger på dygder fungerar som moraliska riktmärken i samhället, och i de sex domarna framträder en komplex bild av målsägandes ethos. Ethoset framställs både med normerande karaktärsdrag för hur en god människa ska vara: "omtänksam", "lugn" och "stark". De situationella karaktärsdragen är sådana som antyder oro, psykisk ohälsa och emotionell instabilitet såsom "chockad", "anklagar sig själv" och "mår dåligt". Den tilltalades ethos är än mer komplext. Här förekommer karaktärsdrag som "otrevlig" och "smörig". Den tilltalade kan för en lekman förstås som både känslomässigt instabil och socialt problematisk.

Sammanfattningsvis visar analysen av de olika karaktärsdragen i Tabell 3 olika dimensioner av ethos. Det är de normativa som pekar mot ideal om kontroll, styrka och omtanke, medan de situationella präglas av rädsla och ångest. *Arete* kan alltså användas för att definiera, begränsa och fördöma en människa – oavsett om denne är målsägande eller tilltalad.

Utifrån Tabell 4 nedan kan vi se att de normativa karaktärsdragen handlar om vilka egenskaper som framställs som önskvärda och troligen eftersträvansvärda i vårt samhälle, och därmed talar det normativa om vad som bör gälla. Tabell 4 är en översikt över vilka normativa och situationella karaktärsdrag som nämns om målsägande och tilltalad av både dem själva, av motparten och dessutom av vittnena.

Tabell 4: Normativa och situationella karaktärsdrag

Normativa karaktärsdrag hos målsägande omtänksam, klar och tydlig, glad, tydlig och bra	Situationella karaktärsdrag hos målsägande livrädd, rädd, osäker, inte flirtande, inte berusad, skräckslagen, rädd, orkeslös, ångestfull, rädd, chockad, mått dåligt, lugn, panik, anklagar sig själv, ångestproblematik, mår dåligt, ledsen, förtvivlad, rädd och ganska skrädd, rädd, fruktansvärt ledsen, ett berg- och dalbanehumör, låg, deprimerad, ledsen, ilsken och arg, och hon har fått utbrott för nästan ingenting, väldigt rädd, väldigt stressat och förvirrat, avskärmad, väldigt uppriven, lite otydlig, säkert påverkad, förtvivlad, nervös, skräckslagen, chockad, uppriktigt skrädd, chockad, ledsen, upprörd,
Normativa karaktärsdrag hos tilltalad omtänksam, ledsen, inte hotfull	Situationella karaktärsdrag hos tilltalad salongsberusad, bakfull, kränkt, rädd, lite skum, obehaglig, jättetrött, smörig, allmän ångest,

Undersökningen visar att målsäganden beskrivs med fler karaktärsdrag än den tilltalade, vilket antyder en asymmetri i hur parterna framställs i domarna men visar också verkligheten bakom ordet, eftersom de betecknar känslor som tyder på att personen mår dåligt. Tillsammans med vittnenas utsagor förstärks skillnaden.

Sammantaget delas karaktärsdragen in i två kategorier: normativa och situationella. De normativa speglar samhälleliga ideal och önskvärda egenskaper, till exempel ”god” och ”omtänksam”, medan de situationella fokuserar på egenskaper som framträder i specifika kontexter, till exempel ”skräckslagen” och ”bakfull”. Denna distinktion hjälper till att förstå hur olika typer av värderingar uttrycks i domar. I målsägandes normativa karaktärsdrag framställs dessa som sådana egenskaper som är positiva i ett samhälle, och de tyder på att målsägande försökt agera korrekt i en svår situation, som ”glad” och ”omtänksam”. Den tilltalade tillskrivs färre normativa drag och när de förekommer tenderar de att vara kopplade till ånger, som ”allmän ångest” och ”jättetrött”.

Målsägandes situationella karaktärsdrag är oftast en beskrivning som visar känslor såsom rädsla och osäkerhet. I texten ser det ut som att juristen i flera fall tolkar känslomässiga reaktioner som positiva. Den tilltalades situationella karaktärsdrag är ofta negativt laddade. Om neutrala eller positiva drag förekommer får dessa mindre utrymme. Tolkningen av karaktärsdrag påverkas ofrånkomligen av läsarens perspektiv. Värdeladdade ord som ”smörig” kan uppfattas olika beroende på kontext. Det kan tolkas som att någon uppfattas som ”smörig” när det snarare finns en vilja att göra sitt bästa för att göra gott, *eunoia*. Även ordet ”ångest” kan tolkas på olika sätt beroende på kontext.

I exempel 1 nedan framställer den tilltalade sig med ”ångest” i betydelsen ångrar alkoholintaget. I exempel 2 betyder ”ångest” något målsägaren hanterar genom att skada sig själv. Orsaken till det sistnämnda är att hon älskar sin partner och står därför ut med den misshandel som han utsätter henne för.

Exempel 1: Han kände sedan att ”alkoholen började gå ur kroppen” och att han blev ”bakfull” och fick ”allmän ångest”. (Dom A)

Exempel 2: När hon får ångest kan hon för att lätta på ångesten sätta naglar eller nålar i armen på sig själv. (Dom B)

Betydelsen och därmed förståelsen av ett och samma ord – i detta fall ångest – kan alltså variera beroende på kontexten.

Materialet är litet, enbart sex domar. Men vi har ändå kunnat se hur olika ethosdimensioner och språkbruk träder fram. Undersökningen skulle kunna göras i ett större material för att utifrån en språkvetares och en retorikers kunskapsfält få veta mer om mönster och variation i domskrivning.

Lekmannaläsning – iakttagelser och reflektioner

En jurist som ska döma behöver troligen bortse från en läsning som finns hos en person utan juridiska kunskaper för att domslutet ska bli juridiskt rimligt och skriva med inriktning på rekvisit i brottsbalken, där brotten finns beskrivna med straffsats. Som lekmän har vi under analysen upptäckt alternativa läsningar av det som står i domen om parterna. Vi tillhör alltså även den skara av medborgare som enligt *Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023) ska förstå ett skrivet domskäl.

En aspekt av läsningen är känslan av utanförskap inför den juridiska diskursen. Vi har sett att många av formuleringarna förutsätter juridisk förförståelse. Denna känsla av distans förstärks av att domar är en genre som utgår från diskursiva normer snarare än allmänkommunikation. En medborgare har både rätten och skyldigheten att försöka förstå. Vår läsning av domar behöver ändå inte vara naiv eller ytlig. Tvärtom kan lekmannens perspektiv fungera som ett slags utifrånperspektiv och kritiskt verktyg. Det handlar om språk och makt. Vi frågar oss: ”Varför bedöms målsägandens berättelse som mindre trovärdig?”, ”Vilka karaktärsdrag tillskrivs den tilltalade, och varför?” eller ”Varför skrivs det så mycket om de tilltalades bakgrund och mindre om målsägandens?” På så sätt blir läsningen en form av kritisk praktik som utmanar den juridiska textens anspråk på neutralitet och objektivitet. Ett exempel på formuleringar i domskälen där vi reagerat är på inledningsmeningen vid presentationen av målsägande och tilltalad i Dom A.

Första meningen i presentationen av målsägande:

Sekreteress A arbetade under kvällen den 13 februari som servitris och bartender på puben The Pub på Storgatan i X-stad. (Dom A)

Första meningen i presentationen av den tilltalad:

Adam Svensson, som under 2001 dömdes för grov våldtäkt innefattande bl.a. strupgrepp och analsamlag till fem års fängelse, besökte under kvällen den 13 februari bl.a. restaurangen Röda Lyktan på Isgatan tillsammans med Tova Rolfsson och Sara Persson. (Dom A)

Målsägande presenteras neutralt. I presentationen av den tilltalade får vi däremot kännedom om ett allvarligt brott som avtjänades i ett långt fängelsestraff. Således får vi en förförståelse för parterna som troligen påverkar vår fortsatta läsning. Sekretess A har arbetat på kvällen. Den tilltalade har dömts för grov våldtäkt 15 år tidigare. Detta är inte enda exemplet på skillnaden mellan presentationerna av parterna. Läsningen av dessa domar för relationsbrott blir därför en krock mellan våra känslor och etiska utgångspunkter samt domstolens filter av beviskrav, rättspraxis och lagtextformuleringar. Det blir en kognitiv spänning mellan vår förståelse av rättvisa och juridikens tillkortakommande att ibland fånga det mänskliga i en rättsprocess.

Ett annat exempel är när alkohol är med i händelserna. Ibland redogörs det för konsumtion av öl, vin och sprit, där sprit verkar leda till en större alkoholpåverkan än öl och vin. Exempel:

Det har emellertid framkommit att våldsbrottsligheten har skett när Sergej Vlados har varit berusad. Sergej Vlados har vid huvudförhandlingen medgett att han har ett visst behov av stöd för att komma till rätta med en överkonsumtion av alkohol och en aggressionsproblematik. Detta talar starkt för att en skyddstillsyn med föreskrifter vore en lämplig påföljd för Sergej Vlados. (Dom F)

I skrivningen i Dom F framstår det som att alkoholkonsumtion kan vara förmildrande. Här döms den tilltalade till skyddstillsyn för ett brott som kan ge fängelse.

Det finns ett intresse från allmänheten för vad som händer med personer som begår brott i vår samtid. Vi läser om brott och domar i dagspressen och sociala medier, och i dessa återges domen av journalister som även de gör en läsning, om de inte har juridiska kunskaper. Både vår läsning och journalisternas kräver ödmjukhet och ett kritiskt förhållningssätt av både lekmannen och juristen – lekmannen vid läsningen och juristen vid dom-skrivandet. En lekmanalläsning erbjuder något unikt, nämligen en möjlighet att som medborgare i en demokrati delta i ett samtal om vad som är rättspraxis och rättssäkerhet.

Sammanfattande diskussion

Studien har utgått från frågorna om hur jurister visar sitt professionella ethos i domtexter och vilka dimensioner av parternas ethos skribenterna tar fasta på i domtexten. De tre ethosdimensionerna, *arete*, *fronesis* och *eunoia*, har varit vägledande i analysen. Den retoriska kraften i de möjligheter som finns att använda i skriftliga domar visar sig på olika sätt i materialet. *Ethos* är en

betydelsefull trovärdighetsfaktor i kommunikationen, och ethos kan ses som en social konstruktion som förändras av situationen (jfr Persson 2007). Vi har studerat hur dessa tre dimensioner av ethos framkommer i de skrivna domarna genom skribenternas ethos och argumentation. Vi har företrädesvis analyserat *fronesis* och *eunoia* hos skribenterna och *arete* hos parterna och vittnen i materialet, som består av sex tingsrättsdomar om sexuellt våld och kvinnofridskränkning från 2016–2017.

Sveriges domstolar ställer höga professionella krav på jurister som anställs. I *Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023) uppmanas jurister att ställa frågan till sig själva om ”alla väsentliga argument som parterna lagt fram och i förekommande fall förklarat varför det som parten anfört saknar betydelse?” (29). Av domarna framkommer att juristerna lägger varierande vikt vid att redogöra för beviskrav och bevisningen. Vi kan också konstatera att språket i domarna överlag är enkelt, vårdat och begripligt. Juristernas ethos framstår som juridiskt kunnigt med en omsorg om mottagaren genom strukturer i texterna, vilket signalerar rättssäkerhet och välvilja. Professionellt ethos handlar om hur juristskribenterna framstår som trovärdiga, sakliga och auktoritativa. Detta kan visas genom neutral och formell stil och ton i texten, referenser till lagrum och olika rättskällor och Högsta domstolens utslag. Sammantaget argumenterar juristerna olika mycket för domslut, beviskrav och bevisläge i texterna.

Vi har funnit att domskäl kan skrivas med fokus på de tre personerna *juristen*, *målsägande* och *tilltalad* i varierande grad i en dom. Det är skribenten som väljer innehåll och uttryck, medan det är målsägande och tilltalad som utreds i samband med att de ger sin berättelse om händelsen. Om domskälet har fokus på personerna kallar vi det *ett ethosinriktat domskäl*. Om domskälet har fokus på brottet blir domskälet *sakinriktat*. Analysen av domarna visar att de tenderar att vara mer ethosinriktade än sakinriktade. I synnerhet är Dom A särskilt ethosinriktat, eftersom juristen själv tar stor plats genom att utförligt resonera om varför han har dömt som han gjort, men i domen får även parterna stort utrymme att berätta sin version. Dom C och Dom E är mer sakinriktade i jämförelse med Dom A, och det finns endast korta resonemang om beviskrav och hur juristen dömt i det enskilda målet. I Dom C får parterna endast ett kort utrymme under rubriken ”NN:s uppgifter i korthet”, och i Dom E kommer parternas berättelse fram genom juristens sammanfattning, eftersom parterna på grund av berusning inte minns mycket om händelsen som utreds.

Med tanke på att skribenterna vill skriva neutralt och objektivt utifrån den information som kommit fram genom berättelser från både målsägande, tilltalad och vittnen, förefaller det som att jurister vill använda icke-retoriska argument som bygger på logos, alltså evidens som utgår från statistik, lagar, dokumenterade undersökningar, och har som mål att övertyga om att det mest trovärdiga beslutet har tagits utifrån den bevisning som finns tillgänglig. Retoriska argument grundar sig i ethos, alltså på personliga urval av evidens

vilka också kan bli känslomässiga argument. Vi kan konstatera att domarna byggs upp av både retoriska och icke-retoriska argument, och i många fall måste avgörandet om vilket som är vilket göras utifrån kontexten.

Vidare kan vi konstatera att i de domskäl vi analyserat finns det utrymme för juristerna att disponera domen som de vill och att utforma egna rubriker, även om det finns en mall för domskrivning som står till deras förfogande. Alla domar har överlag en tydlig progression i texten med bakgrund, innehållet i fallet och en avslutande bedömning. På så vis är de relativt lättlästa. Alla sex domskäl har ett rubriksystem, för att underlätta läsningen, men rubrikerna kan ibland förvilla, eftersom innehållsrubriker, frågerubriker och påståenderubriker blandas. Vi har inte upptäckt några korrelationer mellan strukturerna i domarna, det vill säga vävda eller separerade domar, och andra drag.

En genre är en återkommande social process där människor samhandlar genom texter. Det finns prototypföreställningar om textutformning och genren är normalt namngiven och på så sätt språkligt och socialt kodifierad (Ledin 1996). Vi kan konstatera att domar har ett kodifierat språk genom bruket av berättelse i argumentationen, återkommande juridiskt kodade formuleringar och hänvisningar till lagar och andra rättskällor. Dessa sätt att använda språk blir till retoriska verktyg som juristen använder vid domskrivning och bygger därigenom upp sitt ethos, företrädesvis *fronesis* och *eunoia*.

Om *fronesis* och *eunoia* främst används för att bygga upp juristens ethos visar vårt resultat att *arete* avser att bygga antingen målsägarens eller tilltalades ethos. Skillnaden mellan normativa och situationella karaktärsdrag synliggör hur juristen förmedlar olika typer av värderingar. De normativa dragen speglar samhällseliga ideal som omtanke, styrka och ansvar, medan de situationella oftare beskriver känslomässiga reaktioner i en specifik situation. Denna uppdelning kan bli problematisk om och när målsägande främst tillskrivs normativa drag, medan den tilltalade framställs genom situationella, negativt laddade egenskaper. Den asymmetri som framträder kan tyda på att parternas ethos byggs upp på olika villkor.

Dessutom spelar juristens tolkningar av fakta en avgörande roll och vad som väljs för att vara med i texten. Ord som "smörig" eller "ångest" kan få vitt skilda innebörder beroende på kontext, vilket visar att ethos blir en värderande konstruktion. Detta innebär att *arete* fungerar både som ett sätt att framhäva dygder och som ett verktyg för att begränsa eller fördöma individer.

Det framträder en spänning mellan ethos i juridisk tolkning och parternas berättelser om sig själva. Att vissa röster får större utrymme än andra, och att vissa karaktärsdrag värderas olika beroende på normer och tolkningar, väcker frågor om makt och rättssäkerhet. Det innebär att juristen har ett särskilt ansvar att reflektera över ordval och framställning, så att ethos inte ensidigt begränsar eller fördömer en part, utan bidrar till en rättvisande och balanserad berättelse.

Parternas ethos formas genom trovärdighet, moraliska drag och berättelser. Målsäganden framställs som trovärdig och tillförlitlig genom att ge detaljerade utsagor som strävar efter logik och konsekvens. Den tilltalade ges en mer kritiskt genomgången roll – särskilt när berättelsen brister i logik eller konsekvens. Juristerna skriver mer om de situationella karaktärsdragen än om de normativa. Vi anser att en läsare, både utanför och innanför den juridiska sfären, måste vara uppmärksam på detta, eftersom de situationella karaktärsdragen just endast säger något om en persons ethos i en speciell situation. Det skulle annars, åtminstone för en lekman, vara lätt att stigmatisera personer utifrån de situationella karaktärsdrag som kommer fram.

Litteratur

- Andersen, Øivind (1995), *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforl.
- Aronsson, Peter m.fl. (2000), *Dygder som drivkraft och föredöme*. Stockholm: City University Press.
- Blåsjö, Mona (2006), *Skrivteori och skrivforskning: en forskningsöversikt*. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Byrman, Gunilla & Skoglund, Astrid (2018), *Kvinnor och män i domar: en forskningsrapport om språkliga genuskonstruktioner i domar om brottmål, vårdnadsmål och LVU-mål*. Institutionen för svenska språket, Linnéuniversitetet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1198817/FULLTEXT01.pdf>
- Domskrivning: en promemoria från Sveriges domareförbund* (1982). Sveriges Domareförbund, Domstolsverket.
- Dysthe, Olga (1993), *Ord på nye spor: innføring i processorientert skrivepedagogikk*. 2. utg. Oslo: Norske samlaget.
- Encyclopedia of Rhetoric* (2001), Sloane, T.O. (red.). Oxford: Oxford University Press.
- God domarsed: om etik och ansvarstagande* (2011), Domstolsverket. https://domareforbundet.se/files/pages/550/god_domarsed-om_etik_och_ansvarstagande_webb.pdf
- Hedlund, Malin & Hennerdal, Phillippa (2004), *Psykologiska påståenden i Domskäl: En kritisk granskning av misshandelsdomar vid svensk tingsrätt*. Örebro universitet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:578239/FULLTEXT01.pdf>
- I andras ögon: Sveriges Domstolars förtroendearbete igår, idag – varje dag* (u.å.), <https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/rapporter/rapport---i-andras-ogon-webb.pdf> [Hämtad 250527]
- Jacobsson, Maritha & Sjöström, Stefan (2016), "Offer, minne, och utsatthet: diskurser om alkohol i våldtäkts- och misshandelsmål". *Tidskrift för genusvetenskap* 37(4): 102–124. DOI: <https://doi.org/10.55870/tgv.v37i4.3010>
- Johannesson, Kurt (2005), *Svensk retorik: från medeltiden till våra dagar*. Stockholm: Norstedt.
- Jørgensen, Charlotte & Onsberg, Merete (2017), *Praktisk argumentation: grundbok i retorisk argumentation*. (2:a utgåvan). Åstorp: Retorikförlaget.

- Kjeldsen, Jens Elmelund (2008), *Retorik idag: introduktion till modern retorikteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Kjeldsen, Jens Elmelund & Hess, Aaron (2025), "An Ecology of Ethos". *Journal of Communication* 89(3): 515–536. DOI: <https://doi.org/10.1080/10570314.2025.2487900>
- Kravprofil för domare (2025), <https://www.domstol.se/globalassets/filer/domstol/domarnamnden/kravprofil-ordinarie-domare.pdf>
- Lagerholm, Per (2016), *Språknormer och språkvärdering*. Lund: Studentlitteratur.
- Ledin, Per (1996), *Genrebegreppet: en forskningsöversikt*. Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:679560/FULLTEXT01.pdf>
- Lid Falkman, Lena (2009), *Ledarskapande retorik: Dag Hammarskjöld och FN:s övriga generalsekreterare som scen för karisma, dygder och ledarideal*. Diss. Handelshögskolan, Stockholm.
- Lindh, Joacim (2022), *Berättelser med sanningsanspråk: Språklig och multimodal argumentation i huvudförhandling och dom*. Diss. Linnéuniversitetet, Linnaeus University Press.
- Nord, Andreas (2011), *Att göra någon annans text tydlig. Förutsättningar och språkideal vid språkbearbetning av myndighetstext*. FUMS Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Olsson Jers, Cecilia (2010), *Klassrummet som muntlig arena: att bygga och etablera ethos*. Diss. Lunds universitet.
- Orrbén, Sofia (2024), *Gränser mellan frivillighet och ofrivillighet: språkvetenskapliga diskursanalyser av sexualbrottsdomar från svensk tingsrätt*. Diss. Uppsala universitet.
- Persson, Mikael (2007), *Retorik och juridik: teori och metod*. Uppsala: Demosthenes.
- Råd och tips för domskrivning: planera, genomför, utvärdera och justera* (2011), Sveriges domstolar.
- Rättegångsbalk (1942:740), 1 kap. Om allmän underrätt. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattegångsbalk-1942740_sfs-1942-740/#K1
- Språklag (2009:600), https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/spraklag-2009600_sfs-2009-600/
- Stenqvist, Catharina & Lindstedt Cronberg, Marie (red.) (2010), *Dygder och laster: förmoderna perspektiv på tillvaron*. Lund: Nordic Academic Press.
- Strategi för utformning av domar och beslut* (2010), Sveriges domstolar. Domstolsverket.
- Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023), Södertörns tingsrätt. Domskrivningsgruppen.
- Wolrath Söderberg, Maria (2003), *Finns det genvägar till klokhet? Retorik som konsten att överväga*. Lund: Studentlitteratur.